

דעת קהל בעולם כלפי ישראל: ניתוח אמפירי והשוואתי

רפאל בן לוי

תקציר

הסכסוך הישראלי-פלסטיני זוכה לסיקור נרחב בתקשורת העולמית אך מלווה בנרטיבים סותרים בנוגע לעובדות ההיסטוריות והאקטואליות שלו. איך קהלים שונים ברחבי העולם תופסים את ישראל בהקשר של הסכסוך? אילו גורמים משפיעים על גיבוש דעותיהם? מאמר זה מציע ניתוח רחב היקף המבוסס על סקר דעת קהל שנערך ב-45 מדינות בעולם, הבוחן את מידת ההזדהות עם כל צד בסכסוך ואת הצד שעליו מוטלת האשמה להימשכות הסכסוך. המאמר נשען על הספרות בנושא דעת קהל ועל התיאוריות המובילות ביחסים בין-לאומיים על מנת לפתח את השערות המחקר, ובוחן שורת גורמים מדידים שעשויים להשפיע על דעות כלפי מדינות זרות בעולם. נמצא כי הדעות כלפי ישראל מגוונות מאוד - החל ממדינות שבהן ניכרת הזדהות חזקה עם ישראל, דרך מדינות עם מידה רבה של ניטרליות ועד למדינות שבהן נפוצות דעות נחרצות נגד ישראל. מבין כל המדדים שנבחנו ניכרת השפעה כבדת משקל לזהות דתית, דהיינו ככל ששיעור האוכלוסייה המזדהה עם האסלאם במדינה עולה כך הדעות כלפי ישראל נהיות שליליות יותר, ותופעה זו זוהתה גם במדינות שבהן אין רוב מוסלמי.

א. מבוא

החשיבות של דעת הקהל כלפי מדינות זרות בעולם עולה בעשורים האחרונים בשל כמה מגמות בין-לאומיות (Mor, 2006). הראשונה היא העלייה במספר המדינות הדמוקרטיות בעולם, שממשלותיהן נחשבות מושפעות יותר מדעותיהם של אזרחיהן. השנייה היא התחזקות שיקולים הקשורים לנורמות ולעוצמה רכה במדיניות החוץ. השלישית היא תפוצתן הגדלה והולכת של טכנולוגיות מידע, החושפות קהלים בעולם למידע על אודות ההתרחשויות במדינות זרות בעולם יותר מבעבר.

בשל מגמות אלו, דעת הקהל במדינות זרות הופכת למטרה להשפעה מכוונת מצד ממשלות בעלות עניין השואפות להשפיע על מדיניות החוץ של מדינות אחרות. משום כך, התפלגות הדעות כלפי מדינה אחרת וכן הגורמים והמנגנונים המשפיעים עליהן הופכים למידע חיוני עבור ממשלות רבות בעולם. הבנת תהליכים אלו חשובה אמנם לכל מדינה, אך חשובה במיוחד למדינות אשר מצויות בסכסוך מתמשך כמו ישראל. מאמר זה בוחן את התפלגות הדעות ביחס לישראל בנוגע לסכסוך הישראלי-פלסטיני ואת הגורמים המשפיעים עליהן.

על פניו נראה כי הסכסוך הישראלי-פלסטיני מעורר עניין רב בעולם, שהוא אף בלתי פרופורציונלי ביחס לממדים החומריים ולגודל האוכלוסיות המעורבות בו בהשוואה לסכסוכים אחרים. ברם, יש נרטיבים שונים ואף סותרים בנוגע לעובדות ההיסטוריות והאקטואליות של הסכסוך, ועובדה זו הופכת את המקרה הישראלי למתאים במיוחד לבחינה מסוג זה. במאמר זה נבחן את דעת הקהל בעולם כלפי ישראל תוך הישענות על שני תחומי ספרות אקדמית: התחום הראשון הוא תיאוריות של יצירת דעות פוליטיות, וספציפית דעות כלפי מדינות זרות וסוגיות של מדיניות חוץ. התחום השני הוא הגישות התיאורטיות השונות של יחסים בין-לאומיים שיש להן השלכות על דעת קהל, כולל ריאליזם, ליברליזם, גישות כלכליות וגישות זהות (קונסטרוקטיביזם).

עבודות כמותיות אחרות בחנו את נושא דעת הקהל כלפי ישראל ברמת הפרט אך התמקדו בציבור בארצות הברית (Gilboa, 1987; Holsti, 2004;) של מאמר זה היא בהרחבת המבט לעבר מדינות נוספות ובעריכת בחינה השוואתית להסברת השוני בין הממצאים במדינות השונות. הניתוח האמפירי המוצג כאן מבוסס על נתונים של מכון הסקרים פיו (Pew) שנאספו ב-45 מדינות בעולם, וכן על נתוני מאקרו על המדינות השונות ועל יחסיהן עם

ישראל שנאספו ממקורות רבים אחרים. נתונים אלו נבחנו במודל רגרסיה מסוג OLS (Ordinary Least Squares) שבו כל מדינה היא מקרה.

ראשית אסקור את תחומי הספרות הרלוונטיים תוך הצגת השערות מחקר הנגזרות מהם. לאחר מכן אציג את נתוני דעת הקהל כלפי ישראל, את נתוני המאקרו הנוספים ואת השיטות הסטטיסטיות שבהן אני משתמש. בפרק שלאחריו אציג את תוצאות מודל הרגרסיה תוך התייחסות להשערות התיאורטיות. לבסוף אדון במשמעות של תוצאות המחקר עבור מדיניות החוץ הישראלית.

ב. תיאוריה והשערות מחקר

בתחילת המחקר האקדמי של דעת קהל היא נחשבה דבר לא קוהרנטי ולא יציב, בייחוד בנוגע לסוגיות של מדיניות חוץ, בשל הטענה כי מרבית הציבור אינו בקי מספיק בפוליטיקה הבין-לאומית ובאינטרסים הלאומיים כדי לגבש דעה נבונה. אולם מחקרים עדכניים יותר מעידים כי הציבור, כקולקטיב, מחזיק בדעות קוהרנטיות אף בנושאי חוץ ומגיב באופן לא שרירותי להתפתחויות בעלות חשיבות בעולם (Page and Bouton, 2006).

בטרם אגש לניתוח ברמת המדינה, יש להזכיר כי ברמת הפרט מוסברת התגבשות הדעה כתהליך קוגניטיבי שבמסגרתו המידע שעומד לרשות האדם על אודות סוגיה או מדינה זרה עובר עיבוד על ידי הנטיות הפוליטיות הקדומות שלו, הכוללות ערכים ותפיסת עולם בשילוב עם הזהות האתנית, הדתית והמפלגתית והבנת האינטרסים האישיים שלו (Zaller, 1992).

ברמת המדינה, אפשר לערוך הקבלה בין הידע המוכר לאדם הפרטי לבין עצם היחסים בין המדינות, וכן בין הנטיות הפוליטיות האישיות לבין מרכיבי הזהות הקולקטיבית של החברה, כולל תרבות לאומית, מערכת כלכלית וסוג משטר. אולם בספרות יש מחלוקות בנוגע לחשיבות היחסית של הגורמים השונים הקובעים את דעת הקהל של מדינה. מחד גיסא, בהתייחס לדעת קהל כלפי ארה"ב, שלפנטוך, וודס ושיראיי (Shlapentokh, Woods, and Shiraey, 2005) טוענים כי מדיניות החוץ האמריקנית עצמה היא הגורם המשפיע ביותר על דעת קהל בעולם כלפי ארה"ב. מאידך גיסא, ברוקס (Brooks, 2006) טוען כי הראשונים מייחסים השפעה רבה מדי למדיניות החוץ וכי המאפיינים הפנימיים של חברות, כגון זהות דתית וסוג משטר, הם הגורמים המכריעים בגיבוש הדעות של אזרחיהן כלפי ארה"ב. על מנת לגזור השערות מחקר

קונקרטיות אבחן כעת כיצד הגישות השונות ביחב"ל מתייחסות לגורמים המשפיעים על דעת קהל כלפי מדינות זרות.

ריאליזם: על פי גישת הריאליזם, התנהגות של מדינות נקבעת בראש ובראשונה לפי אינטרסים חומריים, בדגש על עוצמה צבאית ומשאבים טבעיים. כך, בעולם אנרכי, חששות מאיומים מצד יריבים פוטנציאליים מביאים מדינות לחרות בריתות עם מדינות בעלות אינטרס משותף או עם מדינות הניצבות בפני איום משותף (Viotti and Kaupi, 2011). גישה זו מובילה להשערה כי דעת הקהל ביחס למדינות אחרות מושפעת מקיומם של איומים משותפים ושיתוף פעולה ביטחוני בין המדינות. מחקרים אמפיריים מראים כי דעת הקהל כלפי ארה"ב מושפעת מעצם היות מדינה בברית הגנה עמה (Goldsmith, Horiuchi, and Inoguchi, 2005). כמו כן נמצא כי פיגועי טרור מטעם ארגונים מוסלמיים במדינה משפיעים על היחס של הציבור כלפי מדינות מוסלמיות בכלל ועל מידת תמיכתו במדיניות ארה"ב נגד טרור בפרט (Shambaugh and Josiger, 2012; Ciftci, 2007). **מכך נגזרות שתי השערות מחקר: (1) הציבור במדינות בעלות קשרים ביטחוניים עם ישראל יחזיק בדעות חיוביות יותר כלפיה מהציבור במדינות שאין להן קשרים ביטחוניים עם ישראל; (2) הציבור במדינות שבהן אזרחים נפגעו מפיגועי טרור עשוי להזדהות עם ישראל כמי שמתמודדת עם איום משותף.**

ליברליזם: גישה זו מדגישה את השפעתם של שלושה גורמים על כינון יחסים של שיתוף פעולה בין מדינות: אופי המשטר, בייחוד כשמדובר במדינות דמוקרטיות; חברות במוסדות בין-לאומיים; ותלות כלכלית הדדית הנובעת מיחסי סחר סימטריים נרחבים (Keohane and Nye, 1977; Nau, 2011; Viotti and Kaupi, 2011). באשר לדעת קהל, גישה זו מובילה להשערה כי ציבורים במדינות בעלות אופי משטר דומה או שמקיימות יחסי סחר ענפים וסימטריים יפתחו דעות חיוביות זה כלפי זה. אחד המחקרים האמפיריים התומכים בהשערה זו הוא מחקרם של קליינברג ופורדהם (Kleinberg and Fordham, 2010), שהראו כי יחסי סחר ריכזו דעות עוינות בין ציבורים בעולם וכן השפיעו על דעות בארה"ב כלפי סין. נגזרות מכך שתי השערות מחקר נוספות: (3) **הציבור במדינות שבהן נהוג משטר דמוקרטי חופשי יטה להזדהות עם ישראל כמדינה דמוקרטית; (4) ככל שיחסי הסחר עם ישראל יהיו נרחבים יותר, כך יחס הציבור כלפי ישראל יהיה חיובי יותר.**

גישות כלכליות: על פי גישות אלו, המרקסיסטיות בבסיסן, העולם נתון במאבק בין המדינות העשירות לבין העניות, והמדינות העשירות עושקות את המשאבים ואת כוח העבודה הזול של העניות ומקימות מוסדות כלכליים בין-

לאומיים הפועלים לשמר את שליטתן בהון העולמי ואת הפער בקדמה התעשייתית (Wallerstein, 2004; Viotti and Kaupi, 2011). בהתאם, אפשר לצפות כי הציבור במדינות עניות המשקיף על סכסוך בין מדינות זרות יטה יותר להזדהות עם הצד החלש יותר מבחינה כלכלית ולהפך - הציבור במדינות עשירות יטה להזדהות עם הצד החזק כלכלית. מחקרים אמפיריים הצביעו על קשר בין מידת הפיתוח הכלכלי והחברתי לבין דעת קהל כלפי סין במדינות באסיה, ועל קשר דומה בין פיתוח לבין דעת קהל כלפי ארה"ב במדינות רבות בעולם (Carlson and Nelson, 2008; Xie and Page, 2013). כנגזרת מכך אפשר לשער כי 5) **מידת הפיתוח הכלכלי-חברתי של מדינה ומיקומה בכלכלה העולמית ישפיעו על דעות הציבור כלפי ישראל: הציבור במדינות עניות יפגין דעות שליליות יחסית כלפי ישראל, אשר נתפסת כמדינה עשירה המצויה בסכסוך עם חברה ענייה.**

גישות זהות: על פי גישת הקונסטרוקטיביזם, לזהות, לערכים ולנורמות יש השפעה מכריעה על יחסים בין-לאומיים (Nau, 2011). בדומה לכך, הנטינגטון טוען כי בעידן שלאחר המלחמה הקרה סכסוכים בין-לאומיים ישקפו מאבק בין ציביליזציות, ומדינות שונות יתמכו בצדדים בסכסוך המשתייכים לציביליזציה שלהן (Huntington, 1996). לפי הנטינגטון, המרכיב החשוב ביותר להגדרת ציביליזציה הוא דת, ולכן אפשר לצפות כי גם דעת קהל בנוגע לסכסוך בין מדינות זרות תתפלג לפי קווים של זהות דתית. יש תמיכה אמפירית לכך בעבודתם של גולדסמית, הוריוצ'י ואינוגוצ'י (Goldsmith, Horiuchi, and Inoguchi, 2005), שהראו כי התמיכה בפלישת ארה"ב לאפגניסטן עולה בקנה אחד עם שיעור המוסלמים בחברה; וכן בעבודתם של קרלסון ונלסון (Carlson and Nelson, 2008), שמצאו השפעה דומה על דעות אנטי-אמריקניות במדינות אסיה. בהתאם אפשר לשער שבמקרה הישראלי 6) **הציבור במדינות שבהן יש שיעור גבוה של מוסלמים יטה להזדהות עם בני דתם בסכסוך - הצד הפלסטיני.**¹

¹ לפי הנטינגטון, לישראל יש כל המאפיינים הדרושים כדי להיות ציביליזציה בפני עצמה, אך היא אינה גדולה מספיק כדי למנות אותה עם 9 הציביליזציות העולמיות. משכך, אין מדינות אחרות בעולם שבאופן פורמלי משתייכות לציביליזציה שישראל משתייכת אליה. אמנם על פי תיאוריה זו צפוי כי יהודים ייטו יותר לתמוך בישראל ברמת הפרט, אך מכיוון שהניתוח הנוכחי הוא ברמת מדינה אי-אפשר לבדוק השערה זו מכיוון ששיעור היהודים במדינות שונות בעולם נמוך מאוד: המדינה בעלת שיעור היהודים הגבוה ביותר מתוך כלל האוכלוסייה היא ארה"ב, שבה השיעור הוא 1.8%; בשלוש מדינות נוספות השיעור גבוה מ-1% ובשאר המדינות הוא נמוך מ-0.5%.

ג. הצגת נתונים ומתודולוגיה

על מנת להעריך דעת קהל כלפי ישראל הסתמכתי על נתוני הסקר הבין-לאומי שערך מכון פיו בשנת 2007. הסקר נערך ב-45 מדינות והשתתפו בו מאות עד אלפי משיבים בכל מדינה בהתאם לגודלה. במסגרת הסקר נשאלו שתי שאלות הנוגעות לישראל:

שאלה 1: "בנוגע לסכסוך בין ישראל לפלסטינים, עם איזה צד אתה מזדהה יותר?"

שאלה 2: "מי יותר אשם בכך שאין לפלסטינים מדינה משלהם - ישראל או הפלסטינים עצמם?"²

ניתן להפיק מידע רב מהתבוננות בתוצאות הסקר (תרשימים 1 ו-2) עוד לפני ניתוח הגורמים השונים המשפיעים עליהן. ראשית, ניכרת התפלגות רחבה של מידת התמיכה בישראל, מאחוזים נמוכים מאוד ואף אפסיים עד לעשרות אחוזי תמיכה. מספר המדינות שבהן רוב המשיבים הביעו דעה ניטרלית גדול ממספר המדינות שבהן אחד הצדדים זכה לתמיכת רוב המשיבים. אמנם, ברוב המקרים שבהם ניכרת העדפה ברורה לצד מסוים הצד הפלסטיני הוא המועדף. אף שברוב המדינות ההזדהות והטלת האשמה היו במתאם הפוך (המשיבים נוטים להזדהות עם צד מסוים ולהאשים את הצד הנגדי), זאת לא הייתה מגמה גורפת. הדבר בולט במיוחד במזרח התיכון, שבו שיעור הניטרליים בנוגע לאשמה גבוה בהרבה משיעור הניטרליים בנוגע להזדהות.

בצפון אמריקה ניכרת תמיכה נרחבת יחסית בישראל, אך בארה"ב התמיכה חזקה הרבה יותר מאשר בקנדה. באירופה כולה (כולל ברוסיה) ניכרת מידה רבה של ניטרליות בנוגע להזדהות והטלת האשמה (כ-50% במדינות רבות), עם העדפה קלה לתמיכה בפלסטינים במערב אירופה ונטייה הפוכה בחלק ממזרח אירופה. צרפת בולטת כמדינה שתושביה הדעתנים ביותר באירופה (רק 21% ניטרליים), וצ'כיה בולטת בתמיכת תושביה בישראל (38% הזדהות עם ישראל לעומת 15% עם הפלסטינים). במזרח התיכון ניכרת הזדהות חזקה עם הפלסטינים (הממוצע האזורי הוא 86%) ונטייה דומיננטית להאשים את ישראל, אולם יש שיעור משמעותי של משיבים עם דעות ניטרליות ביחס לאשמה (30%) ואף שיעור לא מבוטל של משיבים המאשימים את הפלסטינים (15%).

² Question #1: "Now thinking about the dispute between Israel and the Palestinians, which side do you sympathize with more, Israel or the Palestinians?" Question #2: "Who is mostly responsible for the fact that the Palestinians do not have a state of their own – Israelis or the Palestinians themselves?"

באסיה ניכרת שונות רחבה: אינדונזיה, מלזיה ובנגלדש הפגינו שיעורים גבוהים של תמיכה בפלסטינים; הודו, יפן ודרום קוריאה הביעו העדפה קלה לישראל; ואילו בסין, לצד הקבוצה הניטרלית (כ-50%), חלק גדול מהמשיבים מזדהה עם הפלסטינים אך הטלת האשמה התחלקה כמעט שווה בשווה בין הצדדים. גם בדרום אמריקה ניכרת מידה רבה של ניטרליות לצד נטייה קלה לתמיכה בישראל במדינות רבות. באפריקה נמצאו דעות מגוונות - תושבי מאלי וסנגל הזדהו ברובם עם הפלסטינים אך לעומתן בקניה, באוגנדה ובאתיופיה נרשמו שיעורי הזדהות עם ישראל בין הגבוהים בעולם. חוף השנהב אף בולטת בתמיכתה החזקה בישראל עם 61% תמיכה.

אך מה מסביר את השוני הרב בין המדינות המתואר כאן? על מנת להבין זאת ערכתי רגרסיה מסוג Ordinary Least Squares (OLS) שבה כל מדינה היא מקרה. המשתנה התלוי הוא עמדת תושבי המדינה בכל אחת מהשאלות, והוא מבוטא באמצעות ממוצע מדינתי: לכל קבוצת משיבים ניתן ציון (תומכי פלסטינים - 1; ניטרליים - 2; תומכי ישראל - 3). לאחר מכן חושב הממוצע המשוקלל של התשובות לשאלה וכך נוצרה סקאלת ציונים הציפה בין 1 ל-3, שנורמלה לסקאלה שבין 0 ל-1 מטעמי נוחות. באופן זה התקבל מדד שמתחשב בגודלן היחסי של שלוש הקבוצות בכל מדינה, כך שנוכחות של קבוצה גדולה של ניטרליים מרסנת את הממוצע המדינתי.³ על מנת להתחשב בהשפעה של מדינות בודדות עם נתונים חריגים בחנתי את הנתונים במודל נוסף, שבו לא נכללו ארה"ב או מדינות עם רוב מוסלמי. המשתנים הנוספים נמדדו באמצעות מאגרי מידע שונים.⁴

ד. תוצאות המודל

ריאליזם: שווי הציוד הצבאי שנסחר עם ישראל מתוך כלל השווי של ציוד צבאי שנסחר במדינה אינו מסתמן כמשתנה בעל משמעות בנוגע להשפעה על דעת הקהל כלפי ישראל. בקרב המדינות שלא סחרו בציוד צבאי עם ישראל כלל היו כאלו עם דעות שליליות ביותר וגם כאלו עם אחוזי התמיכה הגבוהים ביותר. תורכיה בולטת כחריגה: 2.7% משווי הציוד הצבאי הנסחר במדינה מקורו במסחר עם ישראל (השיעור השמיני בגובהו מכל 45 המדינות שנבדקו) אך דעת הקהל שלילית ביותר (המקום השמיני לפני הנמוך ביותר). יש גם מדינות שבהן השיעור של סחר בציוד צבאי עם ישראל גבוה יחסית שבהן נרשמו דעות מתונות ואף חיוביות כלפי ישראל (מקסיקו, הודו, ברזיל); ובארה"ב שני המשתנים קיבלו דירוג גבוה.

³ על מנת לבחון את מידת ההתאמה בין השאלות השתמשתי במדד האלפא של קרונברג. התוצאה, אלפא=0.486, מצביעה על התאמה נמוכה יחסית ומצדיקה התייחסות נפרדת לכל שאלה במקום למוגן למעין מדד של תמיכה כללית.

⁴ סחר בציוד צבאי (מכון SIPRI, www.sipri.org); נפגעי טרור מארגונים מוסלמים (מכון ICT, הרצליה, www.ict.org.il), מידת החופש במדינה (Freedom House, www.freedomhouse.org), יחסי סחר הדדי (פרויקט COW, www.correlatesofwar.org), מידת הפיתוח הכלכלי-חברתי (UN Human Development Index, <http://hdr.undp.org/en>), ונתוני תל"ג, www.worldbank.org), נתונים על דת (פרויקט COW).

טבלה 1: תוצאות מודלי רגרסיה				
מודל 2: ללא ארה"ב וללא מדינות עם רוב מוסלמי		מודל 1: כל המדינות בסקר		
הזדהות	האשמה	הזדהות	האשמה	משתנה בלתי תלוי
0.0812 (0.292)	-0.444 (0.604)	1.115 (0.840)	0.697 (0.790)	% סחר בציוד צבאי
-0.806*** (0.199)	-0.224 (0.155)	0.461 (0.987)	-0.0674 (0.240)	נפגעי טרור
-0.142 (0.170)	-0.0818 (0.357)	-0.0585 (0.186)	-0.196 (0.328)	מידת החופש במדינה
-0.801 (1.453)	-1.798 (1.468)	0.488 (0.701)	0.312 (0.727)	% סחר הדדי
-0.714 (0.790)	-1.527*** (0.409)	-0.292 (0.476)	-1.474*** (0.316)	מידת הפיתוח הכלכלי- חברתי
-0.0199 (0.0758)	0.0797 (0.0485)	-0.0103 (0.0517)	0.102 (0.0529)	תל"ג לנפש
-0.0873*** (0.0124)	-0.106*** (0.0135)	-0.0604*** (0.0108)	-0.100*** (0.00976)	% מוסלמים
0.78 25	0.7 35	0.7 35	0.85 45	R-square N

סטיית התקן בסוגריים.
 *** p<0.001 ** p<0.01 * p<0.05
 הערכים בטבלה הם מקדמים מנורמלים (beta).
 המשתנה התלוי מקודד כך שערך גבוה מייצג עמדה פרו-ישראלית וערך נמוך מייצג עמדה פרו-פלסטינית.

לצד זאת, בניגוד להשערת המחקר, נמצא כי למספר הנפגעים מפעולות טרור שבוצעו בידי ארגונים מוסלמים יש השפעה שלילית על דעות כלפי ישראל. תוצאה זו תלויה במדינות שנכללו במודל ונכונה רק בהשמטת ארה"ב ומדינות בעלות רוב מוסלמי. ייתכן שפיגועי טרור שמבוצעים בידי ארגונים מוסלמים אינם גורמים להזדהות עם ישראל אל מול האיום המשותף, אלא מעלים לסדר היום הציבורי את הדחיפות של סוגיות הקשורות במזרח התיכון מבלי להשפיע על הדעות כלפי ישראל. במקום זאת, ההזדהות הקיימת עוברת החרפה (מי שביקורתי כלפי ישראל לא יתרכז עקב פיגועים אלא יגביר את הנחרצות של עמדתו). תוצאות אלה מעידות על יכולת מוגבלת של גישת הריאליזם להסביר דעות כלפי ישראל. עם זאת, אילו נוצרה תלות בין ישראל

לבין מדינה שמקבלת ממנה את רוב הציוד הצבאי שלה, ייתכן שמערכת יחסים כזו הייתה משפיעה יותר.

ליברליזם: לא נמצא קשר בין מידת החופש במדינה לבין דעת הקהל כלפי ישראל. בקרב מדינות הנחשבות לא חופשיות יש כאלו שבהן דעת הקהל כלפי ישראל עוינת ביותר (מדינות רבות במזה"ת), אך יש גם מדינות באפריקה ובאסיה שבהן דעת הקהל כלפי ישראל אוהדת מאוד (חוץ השנהב, קניה) וכן מדינות שבהן הדעות מתונות (סין, רוסיה, ונצואלה). גם בקרב מדינות חופשיות ניכר מגוון רחב של דעות כלפי ישראל. כמו כן, היקף הסחר ההדדי (שנמדד כאן כאחוז הסחר עם ישראל מתוך כלל סחר החוץ של המדינה בעשר השנים האחרונות) אינו תואם לדעות כלפי ישראל. כך, ניכר מגוון רחב של דעות בקרב מדינות שאינן מקיימות יחסי סחר משמעותיים עם ישראל (מדינות במזה"ת לעומת צ'כיה, אוגנדה וברזיל) וכן מגוון רחב של דעות בקרב מדינות שבהן שיעור הסחר עם ישראל משמעותי יותר (כגון צרפת, בריטניה, איטליה, גרמניה, הודו, יפן ודרום קוריא). רק בארה"ב היה מתאם ברור בין המשתנים. תוצאות אלו מצביעות על יכולתה המוגבלת של גישת הליברליזם להסביר את השוני בדעות כלפי ישראל, שכן במקרה זה במדינות דמוקרטיות לא נרשמו אחוזי תמיכה גבוהים יותר ויחסי סחר לא קירבו בין הלבבות כפי ששוער.

גישות כלכליות: בשאלת ההזדהות ניכרת מגמה הפוכה מהמשוער - מדינות מפותחות פחות הפגינו נטייה לתמוך בישראל. מעיון בנתונים עולה כי מגמה זו מושפעת ממדינות אפריקאיות שבהן שיעור ההזדהות עם ישראל גבוה. בנוגע לשאלת האשמה, בהשמטת אותן מדינות אפריקאיות לא ניכרת כלל השפעה של מידת הפיתוח הכלכלי-חברתי של המדינה. תוצאה זו מראה כי חלוקת העולם המרקסיסטית אינה יכולה להסביר את התפלגות הדעות ביחס לישראל.

גישות זהות: נמצאת התאמה חזקה בין שיעור המוסלמים במדינה לבין הדעות כלפי ישראל. על מנת להתחשב באפשרות כי זוהי השפעת המדינות שבהן דת האסלאם דומיננטית, המודל חושב שוב ללא מדינות שבהן למעלה מ-50% מהתושבים מוסלמים, אך גם במודל זה ניכרת התאמה חזקה בין שיעור המוסלמים לבין הזדהות עם הפלסטינים ולבין הטלת האשמה על ישראל. תוצאה זו מצביעה על המרכזיות של זהות דתית בקביעת היחס הממוצע במדינה כלפי ישראל בהסתכלות גלובלית. תוצאה זו גם תומכת בטענת הנטיגנטון בנוגע לחלוקת העולם על פי ציביליזציות. השפעה זו של זהות דתית ניכרת במיוחד בקרב מדינות מזרח אסיה המוסלמיות, אשר מחזיקות בדעות שליליות בממוצע ביחס לישראל על אף הריחוק הגיאוגרפי והיעדר קשר אתני

לסכסוך (כמו שיש למדינות ערב המוסלמיות). כמו כן, העובדה כי תוצאה זו התקבלה אף במודל המצומצם מראה כי למוסלמים יש השפעה גם בתור מיעוט. ואולם, אין זה ברור אם מיעוט זה משפיע על הדעות של קהילות דתיות אחרות או פשוט מוריד את הממוצע המדינתי בשל נטייה להעדיף צד אחד.

ה. השלכות על מדיניות

למחקר זה יש כמה השלכות אפשריות בעלות חשיבות על מדיניות החוץ הישראלית. ראשית, העובדה כי בארה"ב ניכרת תמיכה נרחבת בישראל בשאלת ההזדהות (61%) מצביעה על תשתית איתנה להמשך ה"יחסים המיוחדים" בין המדינות ולתמיכת בעלת הברית החשובה ביותר לישראל, שהיא גם המעצמה העולמית הדומיננטית. כמו כן, הקונצנזוס בארה"ב בשאלת הטלת האשמה רחב עוד יותר (70% מאשימים את הפלסטינים). שאלת האשמה היא קריטית מכיוון שהערכת ארה"ב בנוגע לצד האשם בהיעדר התקדמות בתהליך המדיני קובעת במידה רבה את הצעד הבא שלה ביחס לנושא (ראו Rynhold, 2009). כך, אילו היה הציבור האמריקני משוכנע שישראל היא הצד האשם, הממשל היה חופשי יותר ללחוץ על ישראל להסכים לויתורים במשא ומתן או להימנע מהטלת וטו על החלטות מועצת הביטחון של האו"ם שאינן מתואמות עם ישראל. מכיוון שאין זה המצב אפשר להעריך כי הסבירות להפעלת לחצים מעין אלו נמוכה.

לצד ארה"ב, ניכר כי לציבור בכל המדינות הבולטות ובעלות ההשפעה המשמעותית בעולם אין העדפה דומיננטית לאף צד בסכסוך. בקרב החברות הקבועות במועצת הביטחון, בקבוצת ה-G7 של הכלכלות המובילות ואף בקרב ה-"מדינות העולות" הידועות בקיצור BRICS - הקבוצה הגדולה ביותר בכמעט כל המדינות הללו היא זו שניטרלית בדעותיה. יש מדינות שבהן הקבוצה השנייה בגודלה היא זו התומכת בפלסטינים (בריטניה, צרפת, סין, רוסיה) ויש שבהן הקבוצה השנייה בגודלה היא זו התומכת בישראל (ברזיל, הודו, יפן ודרום אפריקה), אך בכולן שלוש הקבוצות קרובות זו לזו בגודלן הן בשאלת ההזדהות והן בשאלת הטלת האשמה.

במסגרת זו יש לציין כי פוליטיקאים בישראל טוענים כי ככל שהסכסוך מתמשך ללא פתרון מסודר ישראל הופכת מבודדת יותר ומעמדה הבין-לאומי הולך ונפגע. משום כך הם קוראים לויתורים נרחבים במסגרת משא ומתן ואף לנקיטת צעדים חד-צדדיים מתוך תחושת דחיפות. אמנם לא נבחנו כאן דעות על ציר הזמן, אולם כפי שעולה כאן יש חילוקי דעות משמעותיים ביחס

לסכסוך בקרב אזרחי המדינות המובילות בזירה הבין-לאומית לצד אדישות נרחבת, ומצב זה עשוי למנוע מהממשלות לנקוט עמדה נחרצת מדי בנוגע לסכסוך ולסוגיות המחלוקת במסגרת יוזמות מדיניות.

מסקנה חשובה אחרת היא שהימצאותן של קבוצות ניטרליות גדולות טומנת בחובה פוטנציאל לפעילות בתחום הדיפלומטיה הציבורית עבור שני הצדדים בסכסוך. מדינת ישראל יכולה לנצל הזדמנות זו להגברת מאמצים להעברת מסרים לציבורים שונים בעולם. מדינות רבות מראות כבר כיום תמיכה והעדפה ברורה לישראל, וזו הזדמנות לטפוח קשרים עם אותן מדינות ועם האוכלוסיות האוהדות בתוכן. גם מדינות שאינן כה בולטות בזירה הבין-לאומית, כמו מדינות במרכז אפריקה או במזרח אירופה, עשויות להיות שותפות חשובות וערכיות לישראל ותמיכתן יכולה להיות חשובה, שכן בפורומים בין-לאומיים רבים יש לכל מדינה קול שווה בהצבעה. צ'כיה וחוף השנהב שוות ערך לבריטניה ולצרפת מבחינה זאת, ותמיכתן עשויה להיות קריטית.

מנגד, בקרב מדינות מזרח התיכון וצפון אפריקה נמצאו דעות שליליות ונחרצות נגד ישראל בשאלת ההזדהות וכן בשאלת הטלת האשמה. מצב זה עשוי להקשות על ניסיונות להגיע להסדר אזורי רחב עם ממשלות במזרח התיכון ולכונן יחסים של שיתוף פעולה, כגון ה"יוזמה הערבית" הידועה. שאלת הטלת האשמה היא קריטית כאן מכיוון שהטלת האשמה לסכסוך באופן כל כך נחרץ על ישראל מובילה לדרישות לפיצויים חד-צדדיים מהסוג שישראל אינה צפויה להסכים לשלם, כגון קליטת כמות גדולה של פליטים. כמו כן, ההשפעה המשמעותית של שיעור המוסלמים במדינה גם במדינות שאינן מוסלמיות מצביעה על שינוי פוטנציאלי בדעת הקהל במדינות עם מיעוט מוסלמי הולך וגדל, כמו מדינות אירופיות רבות.

במודל נמצא כי למשתנים רבים שנבחנו אין השפעה על דעת הקהל. הממצא החשוב בהקשר זה הוא היעדר קשר ברור בין יחסי סחר עם ישראל לבין הדעות כלפיה. תוצאה זו מעידה כי מדינות רבות קיימו יחסי סחר עם ישראל על אף הדעות השליליות כלפיה בקרב הציבור. במקרה של תורכיה, הדעה השלילית מאוד לא מנעה מממשלותיה לקנות ציוד צבאי מישראל. ממצא זה מטיל ספק בסיכויי ההצלחה של יוזמות להוביל לחרם כלכלי על ישראל, שכן נראה כי כוחות כלכליים מוכחים כחזקים יותר מדעות קהל, ביקורתיות ככל שיהיו.

בפרק התיאוריה הוצג הפולמוס בנושא דעת הקהל העולמית כלפי ארה"ב בין הטוענים להשפעה מכרעת של מדיניות החוץ שלה לבין הטוענים להשפעת הזהות של הקהל. פולמוס דומה קיים גם בנוגע לישראל: יש הטוענים כי המדיניות הישראלית היא שגויה ומביאה להרעת היחס כלפי ישראל בעולם, ויש הטוענים כי דעת הקהל מושפעת בעיקר מזהויות ומשלל גורמים נוספים. אמנם ברור כי למדיניות יש השפעה, אולם התוצאות של ניתוח זה מראות כי כוחה של טענה זו להסביר את הדעות כלפי ישראל מוגבל. כאמור, דעות מתגבשות מתוך שילוב של עובדות ואירועים עם נטיות פוליטיות ושאלות של זהות. גם במקרה זה המדיניות הישראלית היא רק מרכיב אחד במערכת. ההוכחה הבולטת לכך היא עצם הגיוון בדעות בעולם בסקר שבוצע בנקודה אחת בזמן, כאשר כל המשיבים היו עדים לאותו מצב עובדתי ולאותו רצף התפתחויות בסכסוך ובכל זאת הגיעו למסקנות הפוכות. נראה כי המדיניות הישראלית מקבלת פרשנות שונה בהתאם לעיני המתבונן, וככל הנראה כל מדיניות שתינקט תהיה נתונה למנגנונים של פרשנות הקשורים לשלל גורמים סובייקטיביים.

1. סיכום

מנהיגים פוליטיים מבינים היום יותר מאי פעם את חשיבות דעת הקהל, מבית ומחוץ, לפעולותיהם. גם מנהיגים ישראלים זקוקים להבנה של דעת הקהל בעולם כאשר הם ניגשים לשולחן הדיונים ולקביעת מדיניות. מאמר זה מתחיל לנתח את הנושא, שעד כה נעדר התייחסות אמפירית מחוץ לארה"ב. מבין התיאוריות השונות שנבחנו ניכר כי שיקולים של זהות דתית תופסים מקום מרכזי בגיבוש דעות כלפי ישראל בעולם, ובמובן זה הגישה ביחב"ל המדגישה את השפעת הזהות הוכיחה את עצמה כרלוונטית יותר מאשר הגישות הקלאסיות האחרות.

מחקר זה מניח תשתית שיש להמשיך לבנות עליה. קונקרטי, השיטה של חישוב ממוצע מדינתי מאבדת מידע רב הנוגע לגיוון הפנים-מדינתי. נוסף לכך, היא אינה מתייחסת לשיקולים נוספים של השפעות שנמצאות רק ברמת הפרט, כגון אידיאולוגיה פוליטית, זהויות דתיות נוספות כגון נצרות והינדואיזם וכן מעמד חברתי-כלכלי; והמחקר אינו מתייחס לשינויים בדעות לאורך זמן. כמו כן, יש מקום לבחון רבדים נוספים של הסוגיה באמצעות ניתוח איכותני של השיח הבין-לאומי הנוגע לישראל.

רשימת מקורות

- Brooks, Stephen, 2006. *As Others See Us: The Causes and Consequences of Foreign Perceptions of America*, Toronto: University of Toronto Press.
- Carlson, Matthew, and Travis Nelson, 2008. "Anti-Americanism in Asia? Factors Shaping International Perceptions of American Influence", *International Relations of the Asia-Pacific* 8: 303–324.
- Cavari, Amnon, 2013. "Religious Beliefs, Elite Polarization, and Public Opinion on Foreign Policy", *International Journal of Public Opinion Research* 25(1): 1–22.
- Ciftci, Sabri, 2012. "Islamophobia and Threat Perceptions: Explaining Anti-Muslim Sentiment in the West", *Journal of Muslim Minority Affairs* 32(3): 293–309.
- Gilboa, Eytan, 1987. *American Public Opinion toward Israel and the Arab-Israeli Conflict*, Lexington, MA: Lexington Books.
- Goldsmith, Benjamin E., Yusaku Horiuchi, and Takashi Inoguchi, 2005. "American Foreign Policy and Global Opinion: Who Supported the War in Afghanistan?" *Journal of Conflict Resolution* 49: 408–429.
- Green, John C., 2009. "The American Public and Sympathy for Israel: Present and Future", *Journal of Ecumenical Studies* 44(1): 107.
- Holsti, Ole R., 2004. *Public Opinion and American Foreign Policy*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Huntington, Samuel, 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon and Schuster.
- Keohane, Robert, and Joseph Nye, 1977. *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston: Little, Brown.
- Kleinberg, Katja B., and Benjamin O. Fordham, 2010. "Trade and Foreign Policy Attitudes", *Journal of Conflict Resolution* 54(5): 687–714.
- Koplow, Michael J., 2011. "Value Judgment: Why Do Americans Support Israel?" *Security Studies* 20: 266–302.
- Mor, Ben D., 2006. "Public Diplomacy in Grand Strategy", *Foreign Policy Analysis* 2(2): 157–176.
- Nau, Henry, 2011. *Perspectives on International Relations: Power, Institutions, and Ideas*, Washington: CQ Press.
- Nye, Joseph S., 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs.
- Page, Benjamin, and Marshall Bouton, 2006. *The Foreign Policy Disconnect: What Americans Want from Our Leaders but Don't Get*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Pew Research Center, 2007. "The Pew Global Attitudes Project 2007", *Pew Research Center*, <http://www.pewglobal.org/>.
- Rynhold, Jonathan, 2015. *The Arab-Israeli Conflict in American Political Culture*, Cambridge, UK: Cambridge University Press.

---, 2009. "The U.S. and the Middle East Peace Process: Conflict Management vs. Conflict Resolution", in Efraim Inbar and Eytan Gilboa (eds.), *U.S.-Israeli Relations in a New Era*, New York: Routledge, pp. 140–157.

Shambaugh, George, and William Josiger, 2007. "Fear Factor: The Impact of Terrorism on Public Opinion", paper presented at the International Studies Association 48th Annual Convention, Chicago, IL, March 2.

Shlapentokh, Vladimir, Joshua Woods, and Eric Shiraev, 2005. *America: Sovereign Defender or Cowboy Nation?* Aldershot, UK: Ashgate Publishing.

Viotti, Paul R., and Mark V. Kaupi, 2011. *International Relations and World Politics*, Boston: Pearson.

Wallerstein, Immanuel, 2004. *World-Systems Analysis: An Introduction*, Durham, NC: Duke University Press.

Xie, Tao, and Benjamin Page, 2013. "What Affects China's National Image? A Cross-National Study of Public Opinion", *Journal of Contemporary China* 22(83): 850–867.

Zaller, John, 1992. *The Nature and Origins of Mass Opinion*, Cambridge, UK: Cambridge University Press.